

O svobodi do kulturne in umetniške informacije ter o koriščenju možnosti svojih lastnih talentov

V zapisu o svobodi in možnostih dostopa do knjige avtor prikaže na konkretnih primerih iz lastnega izkustva konkretne (ne) možnosti dostopa do informacije tako v svetu knjige, kot tudi širše na področju upodablajočih umetnosti in filma. Samo realni pregled konkretnih dejstev omogoča bilanco svobode ljudi, ki jim je bila odvzeta svoboda s posebnimi potrebami. Nekateri konkretni primeri tako iz slovenskega kulturnega življenja kot tudi širše skušajo ilustrirati stanje stvari brez olepšav. Vsa navedena dejstva naj služijo tudi za razmislek o že narejenem in uresničenem, kot tudi o perspektivah za prihodnost. Poseben poudarek je na vlogi šolanja in formiranja posebnih pedagogov, ki na bi bili s povsem novimi koncepti pravilno uvedeni v svet drugačnosti, to se pravi v svet drugega, kot dopolnilo svoje lasne enkratnosti in individualne neponovljivosti. Izraženo je tudi upanje, da se bodo stvari premaknile: na to kaže sklep svetovne zveze slepih v Marakešu, da preko Združenih narodov apelira na posamezne države, ki naj pripravijo zakonsko osnovo za dostop do digitalnih dokumentov, kar je širše prikazano v reviji *Rikoss*, ki izhaja v okviru Zveze društev slepih.

Ključne besede: knjige, upodablajoče umetnosti, slepi in slabovidni, legalni dostop, svoboda, specialni pedagogi, digitalni mediji

Dr. Evgen Bavčar je filozof, fotograf, publicist in esejist, gostujoči profesor po Evropi in Ameriki. (evgen.bavcar@guest.arnes.si)

On Freedom of Cultural and Artistic Information and the Use of Own Talents

The paper deals with freedom and free access to books, and shows the (im)possibilities regarding the access of information, be it in the world of books or in the general area of fine arts. Only the facts themselves show the true state of people whose freedom was taken from them through handicap. Several cases from Slovenia as well as from abroad try to depict the true state without any embellishment. The facts presented, however, should serve as a reflection of what is already carried out and what should be improved in the future. It emphasizes the need to educate a new generation of special educators who should learn about the world of disabled people on the ground of new concepts that appreciate the other (or different) as a supplement of their own uniqueness or unique individuality, respectively. The author also expresses hope for the future improvements regarding the accessibility of digital media for the visually impaired on the grounds of the treaty for the blind and visually impaired, signed by the World Blind Union in Marrakesh. The treaty obliges the United Nations to make appeal to the countries regarding the legal accessibility of digital documents for the blind and was presented in detail in *Rikoss*, the newspaper published by the Association of the Blind and Visually Impaired of Slovenia.

Keywords: books, fine arts, accessibility, visually impaired people, special pedagogues, treaty, legal access, digital media

Dr. Evgen Bavčar is a philosopher, photographer, publicist and essayist, visiting professor across Europe and the United States. (evgen.bavcar@guest.arnes.si)

*Najprej bi se rad zahvalil mag. Katarini Majerhold
in mag. Katji Sudec ter Časopisu za kritiko znanosti,
da sta mi dali možnost odprtja spodaj predstavljene debate.*

Morda se bo moj naslov zdel bralcu predolg, vendar le tako lahko vključuje vprašanja, ki se mi zdijo bistvenega pomena, ko govorimo o invalidih in njihovi pravici do kulture oziroma do umetnosti. Pri tem odločno zavračam *terminus tecthnicus* invalidi, ker njegov konotativni sistem že sam po sebi onemogoča kakršnokoli emancipacijo. Naj navedem, da se sloviti hospic za ranjene in tudi ostarele vojake ter invalide imenuje *L'Hotel des Invalides*. Gre za pojem, ki opredeljuje za vojno nesposobne ljudi. Tu ni mogoča nobena druga dodatna razlaga in prav tako ne parafraza denimo ljudi v stanju invalidnosti (slednje bi pomenilo, da so bili prej morda v kakršnemkoli drugačnem stanju, kakor ga izkušamo danes). Zato namesto pojma 'invalidi' predlagam izraz ljudje z *odvzeto svobodo s posebnimi potrebami*. Oba člena tega izraza se dopolnjujeta: če mi je odvzeta svoboda, se moram boriti za pravico do svobode, tudi če mi jo določena državna skupnost v principu in po ustavi zagotavlja. Tako ima slepi pravico do kulturnega življenja, toda knjig, ki jih na primer hrani Narodna univerzitetna knjižnica, ne more brati. Toda po ustavi imam kot slep pravico, da obiščem muzej ali knjižnico in da ju lahko fizično vidim, a dejstvo je, da lahko potipam le kakšno malenkost, večinoma pa prej zidove in stopnišča kot kakšne eksponate. Če si tako zastavim problem, je torej povsem očitno, da slep ni samo nesvoboden, ampak mu je dejansko kratena neposredna pot h knjigi in s tem kulturni in umetniški informaciji. Če zadevo opišem še bolj nazorno – kot vsak izobraženec bi si rad izposodil knjigo, ki je izšla pred nekaj dnevi. Lahko jo kupim in jo potem držim v rokah kot kulturno lastnino, ki pa zame nima nikakršne vrednosti, je pač 'fouš', se pravi neavtentičen denar kot bi rekel Baudelaire. Še več, če nimam denarja, si knjige sploh ne morem kupiti. Če pa jo že lahko kupim, moram kupiti tudi branje oziroma »pridobiti in izprositi«
soglasje nekoga, da mi knjigo prebere. To ne pomeni, da nekega dne te knjige ne bom dobil v Braillovi ali zvočni obliki: morda jo bom lahko dobil v nekaj mesecih ali v najslabšem primeru nekaj letih, če bo Knjižnica zveze slepih odločila, da knjigo posname. In že v tem primeru nastopi problem, zakaj bi knjigo snemali samo zame, če je to zgolj moja specifična želja, zato bodo najprej upoštevali skupno dobro, se pravi bolj kolektivno željo. Seveda obstajajo knjižnice za slepe. A nekdo, ki je denimo specialist na zelo specifičnem področju, dobi tako doma kot v Evropi bolj malo zanj nujne literature. Ta problem sem pogosto sam globoko občutil. Tako se začne diskriminacija, ki se ne nanaša samo to, da zaradi odvzete svobode nimam dostopa do knjige, ampak tudi zaradi moje strokovne specializacije in zanimanj.

Ta specifičnost se je pokazala, ko smo se slepi pojavili na ljubljanski Filozofski fakulteti. Ker predavanj nismo smeli snemati, smo se morali posluževati zapiskov drugih. Seveda nam je moral te zapiske nekdo prebrati; kaj šele, da bi si v oddelčni knjižnici izposodili knjigo. Lahko bi si jo izposodili, toda pot do dejanskega dostopa do knjige je bila še dolga in velikokrat mučna.

Poleg tega se je pojavilo še veliko kolateralnih problemov: da sem sploh lahko prišel na fakulteto, sem se moral naučiti poti, prešteti vsa vrata ali si zapomniti, da so v četrtem nadstropju na koncu hodnika wc-ji za profesorje in študente, zato sem moral šteti vrata do študentskega stranišča. Šteti sem moral tudi vrata oziroma ugotoviti sistem, kako priti do predavalnice, kako do dvigala in nazadnje do izhoda. Brez naštetih kolateralnih problemov, si je nemogoče predstavljati možnost študija. V negativnem smislu se zato ne čudim profesorju na oddelku za zgodovino, ki je dvema slepima dekletoma zabrusil, ko sta ga prosila za dovoljenje za snemanje: »Če niste sposobne drugače študirati, po pojdita v 'špital'«. Kakorkoli se je zdelo kruto, je bil hud realist in je nehote

pokazal v sicer navidezno nečloveški obliki na stanje stvari. In s tem smo se približali problemu »beračenja« za spremstvo, ki se je danes sicer moderniziralo z »robotiziranimi« psi. Pes vodič je namreč slepemu človeku nadomestek za grško Antigono, Ojdipovo hčerko, ki svojega ponižanega očeta spremlja na kolon, da bo lahko umrl dostojanstveno in človeka vredne smrti. Kljub relativni pomoči psa vodiča še vedno ne pristajam na te četveronožne Antigone modernega časa, križance med živalskim bitjem in robotom, ki terjajo prehranjevanje in nego zato, da je suženj-spremljevalec in če z njim ne ravnaš dobro, lahko postane mučena nepravna žival. Toda pustimo pri miru te stvari, da ne povzročimo negotovanja med ljudmi, ki se globoko čustveno navežejo na žival, kot da bi šlo za človeško osebo. Čeprav v resnici gre za osebo, res da ne človeško, ampak osebo v smislu izpolnjevanja neke deklarativne človeške etike, ki so jo zaradi udobnosti in udobja prenesli na žival. Zato se bolj pridružujem tistim radikalnim slepim, ki pričakujejo od sodobne znanosti višjo stopnjo solidarnosti in zato tehnično bolj izpopolnjenega robota, kot je denimo pes. Poleg tega pes zahteva določen čas urjenja in tudi njegova delovna doba je omejena. Ob tem se spomnim tudi obiska inštruktorice-vaditeljice za pse vodiče, ki je prišla v neko srednjo šolo poučiti dijake o tem, kako je treba ravnati s psom vodičem, nič pa ni rekla o slepem dijaku oz. odnosu med njima (kot da bi bil pes pomembnejši od slepega). Teh problemov ni, če lahko računamo na človeško solidarnost in na človekovo spremstvo ali pa na denimo uporabo bele palice in senzorskih očal, ki omogočajo dovolj visoko stopnjo orientacije. Torej naša potreba po dostopu do predmeta kulture je neposredno povezana z nesvobodo gibanja oziroma odvzeto svobodo gibanja. Sam se to globoko občutil, ko sem iz videčega bitja postal slep.

A vrnimo se h knjigi. Skratka, nekdo mi jo mora prebrati bodisi brezplačno bodisi za plačilo. Ali pa moram zaprositi neko institucijo, da mi jo prepíše oziroma presname. Vsekakor so to dolge in nesamoumevne poti. Na Zvezi slepih sicer obstaja knjižnica za slepe, ki pa ne dosega niti kapacitete običajne občinske knjižnice. Primerjati je treba samo sezname knjig v tej knjižnici z nekaterimi občinskimi knjižnicami v Sloveniji, denimo, s študijsko knjižnico v Novi Gorici. Deklarativne zagovornike enakih možnosti zato rade volje usmerim na to pot primerjav. Torej so slepi kot ljudje, ki jim je odvzeta svoboda, prikrajšani za pravico do knjige, ki načeloma velja za vse enako. Vem, da teh vprašanj slepi skozi zgodovino niso postavljali, saj so morali »prositi« za osnovno eksistenco, za zadovoljitev potrebe po hrani in pijači, skratka zadovoljni so morali biti, da sploh živijo in da jih zakasneli Špartanci še kot novorojence ne vežejo ob skale, kjer so prepuščeni na milost in ne milost 'usodi'. In tako se že na vsem začetku postavlja tudi vprašanje zahtev do temeljnih človeških pravic, saj je dolga leta človeške zgodovine veljalo: »Saj ti damo možnost živeti, kaj hočeš še več.« V sodobnem svetu pa se zatirane človeške skupine čedalje bolj ozaveščajo in poskušajo v lastnem imenu govoriti o svoji nesvobodi.

Res je, da je človek nekako bolj svoboden že, ko lahko govori ali piše o svoji nesvobodi. Čeprav slepi še do nekako začetka 19. stoletja niso mogli pisati o svoji nesvobodi, saj še niso imeli niti lastne pisave, moramo vedeti, da tudi danes v več primerih še vedno nimajo svobode do lastne besede. Na teh predpostavkah je treba začeti obravnavati problem slepih in širše vseh ljudi, ki jim je odvzeta svoboda s posebnimi potrebami. Idealne rešitve tega problema morda nikoli ne bo, lahko pa postavljamo vprašanja in skušamo nanje tudi odgovoriti. Če je Louis Braille dal slepim pisavo in jim omogočil lažji dostop do teksta, kot pravimo filozofi, pa vseeno ostaja problem, da je treba tekst prepisati, še prej pa narekovati, če ga prepisuje slepi.

V Sloveniji so se našli filantropi, skupina dobrotnic z dr. Minko Škoberne na čelu, ki so začele prepisovati knjige za slepe. Toda ostajal je problem avtorizacije: ko so za dovoljenje, denimo, vprašali Cankarja, je ta z velikim navdušenjem privolil. Žal pa je minilo skoraj sto let

od njegove smrti, da si je omikana Evropa izmislila nekakšno direktivo, po kateri za prepisovanje in snemanje knjig, torej zvočni zapis, ni potrebna avtorizacija. Deloma je to napredek na poti k pravici do knjige. Če pa upoštevam možnosti za digitalni dostop do knjige, ki se danes uporablja v digitalni numerični obliki, preden gre knjiga v tisk, smo po mentaliteti se vedno v barbarstvu, nekako v mentaliteti Šparte, le da naša eksistenca ni (več) ogrožena. Svobode do knjige, ki naj jo daje objektivno numerični zapis, tako še vedno nimamo zaradi pretveze o avtorskih pravicah. Slepim torej nimamo pravice do digitalnega zapisa knjig, ki bi jih lahko vsaj tiste založbe, ki jih subvencionira država, posredovale NUK-u. Preprosto povedano, vse datoteke bodočih natisnjenih knjig bi lahko zbirala neka državna institucija, denimo NUK, ki bi, ob sodelovanju tudi z Zvezo slepih in slabovidnih, slepim omogočila dostop do teh datotek, ali še bolje, ki bi brez kakšnih koli knjižničnih getov omogočila izposojajo knjig v digitalni obliki. Ta rešitev je še zelo daleč, kljub že precej uveljavljenemu skeniranju in podobnim tehničnim rešitvam. Če o tem razpravljajo nekompetentne osebe, je vse skupaj manj tragično, če pa sem realist in si zamislim svoje znanstveno delo v Nuku, se počutim kot brezpraven Slovenec brez kakršnih koli možnosti. Enako si ne morem prav nič pomagati s seznamom knjig knjižnice Zveze slepih Slovenije pri svojem specifičnem področju, kot so estetski problemi podobe, ikonografija in podobno. Ogladati si je treba samo seznam te knjižnice, ki jo sicer globoko spoštujem, saj v neki meri vseeno zadovolji željo po branju, ne more pa rešiti problemov vrhunskih izobražencev oziroma specifične strokovne usmeritve slepih izobražencev.

In kaj po vsem tem pomeni dostop do vizualnih in umetniških del? Louis Braille nam te možnosti ni dal, tudi nobena država tega ne predvideva z ustavo. Zato je velika večina umetniških del od arhitekture do kiparstva za slepe nedostopna, v absolutnem smislu pa to velja za vse vizualne umetnosti: film, fotografijo in video. Res je, da je do slednjih mogoče dostopati z opisovanjem teh umetniških del. A to terja izredno metodologijo, bogato izkustvo in podobno. Poleg meja izrazoslovja in poznavanja področja pri vizualnih delih trčimo tudi ob meje, ki pri vizualnih umetnostih preprečujejo kakršnekoli neposredno estetsko čustvovanje oziroma neposreden stik slepega z umetniškim delom. Sicer bi lahko v primeru neke slike ali fotografije rekli, da jo gledam preko drugega, preko besede drugega. Seveda je to možno, ampak v mojem primeru potrebujem tistega drugega in ko gre za specifično vizualnost, za to posredovanje ni dovolj katerikoli videči, ampak nekdo, ki ima v tem nekaj prakse, ali pa nekdo, ki je pripravljen, da ga naučim osnovne metodološke pristope. Pri kiparstvu in arhitekturi ta problem ne bi bil tako velik, če bi obstajale ustrezne makete najbolj značilnih in znanih arhitekturnih del. Nekaj maket seveda obstaja, a je to v primerjavi z bogastvom arhitekture resnično malenkost oziroma »miloščina«, če sem radikalen. Pravijo, da je nekaj bolje kot nič. Če bi se tisto nekaj v perspektivi povečevalo, bi bil zelo zadovoljen, žal pa je na tem področju še veliko dela, prepričevanja in uveljavljanja pravic ipd. Podobno je s kiparskimi deli, kjer je dostop relativen in odvisen od dobre volje institucij ali pa posameznih avtorjev. Tudi v tem primeru hitro naletimo na limite: če gre za bolj množično, se pravi vizualno kiparstvo, kot temu pravijo, moramo spet pristati pri opisu.

Čutil sem se že zelo svobodnega, ko sem lahko na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost pogledal od blizu prav vse, kar so delali moji kolegi Andrej Grošelj, Negovan Nemeč, Mile Jeftič in še nekateri drugi. Ti plemeniti umetniki so mi tako rekoč brez ustavne podlage dali pravico do umetniškega dela in predvsem do estetskih čustev. To pa je poglavje, ki terja še bolj kompleksen pristop. Če kdo ne bi hotel verjeti mojemu pesimističnemu in kritičnemu opisu estetske nesvobode slepega, naj gre v muzeje sveta in skuša dela pogledati od blizu. Samo do redkih del mu bodo dovolili dostop in pristop s pogledom od blizu, se pravi s tipom (pri čimer imamo dva pristopa, t. i.

taktilni in mrežnični dostop). Tragično je tudi, ko je v slikarskih galerijah množica ljudi, ni mogoče niti indirektno estetski dostop, ker opisovalec ne more dlje časa ostati pred sliko, ki zahteva njen opis, saj je čas besede veliko daljši od časa fizičnega pogleda. Zato sem včasih zaprosil za obisk, ko je muzej zaprt, da mi je lahko moj spremljevalec umetniška dela ustrezno opisal. Tudi katalog je ena od možnosti dostopa do umetniškega dela, a za slepe velja enaka cena kot za vse druge, čeprav bi jim moral biti na voljo vsaj po polovični ceni, če ne že brezplačno. S tem bi omogočili slepim vsaj delno oziroma relativno svobodo dostopa do opisa slikarskih del. Podoben problem so kinematografi, ki pa problem nekako rešujejo z avdio-deskripcijo. A ker celotno opisano tematiko spremljam že od samega začetka, lahko rečem, da se vseeno le nekaj premika, čeprav zelo počasi. Ker pa je filmska kultura zelo pomemben del splošne kulture v 20. stoletju, bo ravno na tem področju treba še marsikaj narediti. Enako velja za področje fotografije, ki ga poznam od znotraj in od zunaj. Zato lahko rečem, da so nam tudi tam, kjer nam naj bi bila načeloma dana svoboda estetskega čustvovanja, poti v veliki meri zaprte oziroma terjajo specifično obdelavo, denimo, pri knjigah, taktilnost v primeru kiparstva ali pa didaktični opis z maketami v primeru arhitekture.

Seveda pa se ob tem postavlja temeljno vprašanje kompetence tistih, ki naj bi se ukvarjali s šolsko rehabilitacijo slepih, tj. defektologov in tiflopedagogov. Ob tem naj poudarim, da bi lahko veliko naredili tako na konceptu univerzitetnega študija defektologije, še bolj pa tiflopedagogike. Velja namreč, da se v mnogih primerih nekateri kar sami okličejo za strokovnjake, v resnici pa imajo dokaj dvomljive kompetence, saj se spuščajo na področje dela z ljudmi, torej s slepimi in gluhi, ki jih ne poznajo, prav tako pa ne poznajo niti Braillove pisave oziroma simboličnega-znakovnega jezika gluhih. Mnogi moji prijatelji so se naučili Braille, ko sem jim pisal, zato je zanje povsem nerazumljivo, da številne institucije in organizacije slepe povsem ignorirajo in niti ne poznajo izraznega sredstva slepih. Kako naj bi jim potem zagotovili, da bodo lahko govorili v svojem imenu, če zanikajo njihovo pisavo? Za boljše razumevanje problematike naj navedem primerjavo: Kako gre lahko nekdo delati v Nemčijo, ne da bi poznal njihov jezik (jasno je, da lahko govori angleško, a po določenem času je prav, da se nauči nemško). Tudi ljudje, ki delajo v institucijah za slepe, se lahko sklicujejo na neke protetične metajezike, ki pa so samo krinka za etično nedoslednost in deklarativni humanizem. Postavljam konkretno vprašanje: koliko ljudem, ki delajo s slepimi, lahko pišem v Braillo? Če bi bil morda nekdo kritičen do mojih izjav, lahko s konkretno statistiko podprem svoje trditve. A o tem kaj več pozneje. Naj se vrnem k pedagogiki. Seveda ne postavljam zahteve, da bi morali pedagogi s področja defektologije oziroma tiflopedagogike imeti genialnost gospe Sullivan, ki je malo, gluho in slepo Helen Keller dobesedno iz živalske eksistence vzgojila v omiko, civilizacijo in kulturo. To bi bila prevelika zahteva in postavka, čeprav bi jo postavili za težje primere. Gre mi bolj za spoznavanje osvojenih metod in znanja o percepciji ter o vseh možnih dostopih do informacij o specifičnosti človeka, ki mu je odvzeta svoboda s posebnimi potrebami. Prav tako bi bilo pomembno prepričanje, da ne gre za 'divjaka', kot so pred Claudom Lèvim-Straussom mnogi mislili o ameriških staroselcih. Prvi je proučeval misli in mišljenje staroselcev in trdil, da tudi t. i. divjaki mislijo, le da je, kakor jo je poimenoval, njihova misel v »divjem stanju«. Podobne metode je mogoče povsem preprosto aplicirati v svet drugačnosti in biti na eni in drugi strani etnoloških zamejitev in mej. Pravzaprav bi moral pedagog vedeti, kot je vedela gospa Sullivan, da je v slepi, gluhi in nemi deklici človek, z možnostjo učlovečenja prek kulture, jezika, geste, čustev in tako naprej. To naj bi bilo osnovno načelo specialnih pedagogov. Če bi bilo to zanje pre-težko, naj študirajo najprej Clauda Lèvi- Straussa in druge napredne etnologe in antropologe. Tako jim bo pot k drugačnosti olajšana. Ne morem pa si tega zamišljati brez

ustreznih univerzitetnih programov in seveda vloge izkustva. Nujno za vse pedagoge, ne samo defektologe, je, da se spoznajo z drugačnimi in drugačnostjo, saj bi tako lahko tudi sebi, recimo, enake študente povsem drugače razumeli. Izkustvo s subjekti, ki jim je odvzeta svoboda s posebnimi potrebami, bi prav gotovo obogatilo katerega koli pedagoga. Poznal sem nekega Afričana, Francisa, ki je prišel iz Toga na dodatno izobraževanje, pri čemer je njegov poklic učitelja v rodni državi, poleg splošne pedagogike, zahteval tudi poznavanje Braillove pisave in znakovnega jezika gluhih. Žal pa sedanji izobraževalni programi defektologije ne zahtevajo že doseženih stopenj znanja izpred desetletij, saj ne vključujejo vsej že desetletja veljavnih spoznanj v antropologiji, psihologiji, etnografiji, psihoanalizi in podobnih vedah. Dokler ne bomo načrtno vzgajali pedagogov za področje defektologije, ki se, kot rečeno, ne smejo zapirati v institucionalne gete, ne bo napredka. Problem se ne nanaša samo na drugačne, ampak vse subjekte pedagogike in sploh izobraževanja. Ob tem se mi zdi Leibnizova izjava skromna, ko je rekel, »Dajte mi oblast nad šolstvom in v tristo letih bom spremenil svet.« Ta svet je mogoče izboljšati in spremeniti še veliko hitreje! Le odločiti se je treba in postaviti ustrezne programe in merila v izobraževanju tako specialnih pedagogov kot pedagogov nasploh, saj je vsak človek specifičen: ljudje, ki jim je odvzeta svoboda, pa so še bolj specifični. In treba je samo malo napora, da uresničimo ta pedagoški teorem v vsej njegovi preprostosti. Potrebno je le, da razumemo izjavo župana Lyona, ki je rekel: »Kultura je tisto, kar nam ostane, ko nimamo ničesar več.« Žal pa nam v sodobnem času ostajajo še precej pomembne in nevarne usedline barbarstva, od katerih bi se morali, kot ljudje omike, osvoboditi. Področje emancipacije ljudi, ki jim je bila odvzeta svoboda, je vsekakor tista prava pot v osvobajanju od barbarstva k novemu, bolj humanemu človeku jutrišnjega in že tudi današnjega dne!

Ne zanikam, temveč navdušeno pozdravljam vse iniciative, ki skušajo na različnih področjih spremeniti stanje stvari. Veseli me, da se je v Sloveniji začelo premikati tudi na področju muzeologije, med drugim po zaslugi idej Katje Sudec, ki se je v Berlinu seznanila z določenimi pristopi. Že pred mnogimi leti sem opozarjal na nekatera gibanja v svetu, ki so se zavzemala za dostop do umetniških del in do kulturnih dobrin nasploh. Obžalujem, da se v Sloveniji velikokrat dogajajo stvari s precejšnjo zamudo pogosto zaradi birokratskih ovir ali preprosto zaradi pomanjkanja občedloveške kulture, razgledanosti in predsodkov. Kajpada se lahko tolažimo, da tudi drugod ni rožnato in tudi ta argument velja. Samo pomislim na hotelirja iz Francije, ki je prejšnji teden odklonil slepega gosta v svojem hotelu, ker je pač slep. To je resnično velik primer diskriminacije v Evropi. Nujna je torej dvojna pot, tj. zakonodajna pot in izobraževanje vseh tistih subjektov, ki lahko pripomorejo k napredovanju človeške mentalitete in miselnosti iz barbarstva ali delnega barbarstva v bolj humano družbo. Menda je že stari Ciceron vedel, da nam ne bi smel dan odvzeti sladkosti noči, sam pa dodajam, ker je njej enak zlasti, ko gre za slepe. Torej so ljudje že pred dobrima dvema tisočletjema mislili človeško in altruistično in zakaj ne bi skušali tudi v 21. stoletju kaj bolj odločnega v tej smeri.

Navedel sem le nekaj problemov, ki spremljajo ljudi, ki jim je bila odvzeta svoboda s posebnimi potrebami. Dodal bi le še to, da bi lahko v Sloveniji, ker gre za relativno majhno območje, marsikaj rešili bolj ustrezno kot v velikih državah, ker smo zaradi majhnosti lahko hitreje informirani o nalogah, ki jih bi morali opraviti. Poudarim naj, da smo bili z Zavodom za slepo in slabovidno mladino v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja daleč pred Evropo in so se z nami lahko primerjale le nekatere podobne institucije na Nizozemskem in v severni Evropi. Odtlej rehabilitacija slepih, po moji skromni oceni, ne predstavlja več takšnega navdušenja in idealov kakor takrat. Tako lahko pozdravljam iniciative posameznikov, ne pa drugih ustreznih

institucij. Spominjam se, da je še nedavno veliko bodočih osnovnošolskih in srednješolskih pedagogov obiskovalo Zavod, s čimer je informacija o drugačnosti slepih prihajala tudi med nove generacije. K temu so veliko pripomogli slepi študentje, ki so morali kljub predsodkom v običajne šole in so tako seznanjali sošolce z drugačnostjo. Morda ne bi bilo odveč, če bi pri novih postopkih institucionalne in individualne rehabilitacije upoštevali vsa ta dragocena izkustva. Zato opozarjam, da so v času mojega študija veliko bolj upoštevali uspešnost individualnih izkustev in da velikokrat ne bilo nepotrebnih predsodkov, če bi to prakso upoštevali v prihodnje. Mislim na napredne posameznike in institucije, ki so že v preteklosti znali povsem preprosto odpreti vrata in srce drugačnim brez kakršnih koli visokotečih deklaracij, ampak nezapleteno zaradi zdrave pameti in ustreznega kapitala srca: brez teh stvari tudi v sodobnem času ne moremo pričakovati napredka!